

Muhammed Şah'ı tasvir eden yağlı boya bir resim

ce İran'a Afganistan'la anlaşmazlıklarında taraf tutmayacağını resmen bildirmesine rağmen hemen harekete geçti. Ancak İngiltere'nin İran nezdindeki diplomatik teşebbüsleri Herat kuşatmasını önlemeye yetmedi. Bunun üzerine İngiltere, bir yandan Afganistan'daki emirleri İran'a karşı birleştirmeye çalışırken diğer yandan da Basra körfezine donanma göndererek İran'ı savaşa tehdit ettiler. Bu tehditler karşısında Rusya'dan umduğu desteği de bulamayan Muhammed Şah, İngilizler'in baskısıyla yaklaşık on aydan beri devam eden Herat muhasarasını kaldırmak zorunda kaldı. Kuşatma esasen pek iyi gitmeyen ülke ekonomisini iyice sıkıntıya soktu. Bu başarısızlığın ardından Muhammed Şah ülke işlerini veziri Hacı Mirza Akâsî'ye bıraktı.

Muhammed Şah zamanında Osmanlı Devleti ile de zaman zaman gerginlikler yaşandı. İltica ve sınır meselelerinin yanı sıra Kerbelâ'da cereyan eden bazı olaylar iki devleti savaşın eşiğine getirdi. Neticede Rusya ve İngiltere'nin İran nezdindeki girişimleriyle sınır meselesinin müzakere edilmesine karar verildi. Osmanlı - İran sınırının tesbiti için Rusya ve İngiltere temsilcilerinin de yer aldığı bir sınır komisyonu kuruldu. Komisyonun uzun süren çalışmaları sonunda Osmanlı Devleti ile İran arasında 1847'de II. Erzurum Muahedesi imzalandı. Bu yıllarda Şiîler'in Kerbelâ'da Vehhâbîler tarafından katledilmesi de Osmanlı - İran münasebetlerinin gerginleşmesine sebep oldu. İran, Osmanlı hükümetinin bu hadiseden üzüntü duyduğunu bildirip tazminat ödemeyi vaad etmesi üzerine savaş hazırlıklarını durdurdu.

1842'de İsmâîlîler'in lideri Hasan Ali Şah Ağa Han Kirman'da isyan etti. Kirman sınırında Yezd valisi tarafından bozguna uğratan Ağa Han Hindistan'a kaçtı. 1844 yılında mehdî olduğunu iddia eden Mirza Ali Muhammed Bâb'ın Şiraz'

da kurduğu Bâbîlik (Bâbiyye) hareketi mensuplarının Kirman ve Horasan'da çıkardığı isyanlar güçlülkle bastırıldı. Bûşehr, Şiraz ve İsfahan gibi şehirlerde kısa sürede yayılarak taraftar toplayan Bâbîlik, Mirza Ali Muhammed'in yakalanarak zindana atılmasına rağmen halefi Nâsîrüddin Şah zamanında İran'ı ciddi şekilde sarsmaya devam etti. 1846'da Hasan Han Sâlâr Horasan'da ayaklandı. Aynı yıl Rusya ile imzalanan Tiflis antlaşmasıyla Hazar denizindeki iki liman Rusya'ya terk edildi. Orta Asya'ya yönelik askerî harekâtlarda önemli birer üs vazifesi gören bu limanlar Ruslar'ın Türkistan'ı işgal etmesini kolaylaştırmıştır.

Muhammed Şah, 6 Şevval 1264'te (5 Eylül 1848) Tecrîş'in batısındaki Muhammediyye Kasrı'nda vefat etti. Tecrîş'ten Bâğ-ı Lâlezâr-ı Tahran'a getirilip geçici olarak defnedilen naaşı, halefi Nâsîrüddin Şah'ın Tahran'a gelmesinin ardından Emîr-i Kebîr Mirza Taki Han'ın emriyle Kum şehrinde hazırlanan türbesine nakledildi. Zayıf karakterli, çabuk öfkelenen, ileriye göremeyen, tedbirsiz ve merhametsiz bir hükümdar olan Muhammed Şah ülkenin idaresini Hacı Mirza Akâsî'nin eline bırakmış, onun başarısız politikaları yüzünden hazine iflâsın eşiğine gelmiş, askerlerin maaşı ödenemez olmuştur. Öte yandan Muhammed Şah döneminde İran Batı kültürüne açılmış, onun zamanında Avrupa ülkeleriyle kurulan siyasî ve ticarî ilişkiler halefi Nâsîrüddin Şah devrindeki modernleşme hareketlerine zemin hazırlamıştır. Muhammed Şah'ın hükümdarlığı döneminde İran'ın iç ve dış siyasetine yön veren belirleyici faktör İngiltere ve Rusya'nın İran üzerindeki güç ve nüfuz mücadelesi olmuş, bu mücadeledede Muhammed Şah daha çok Rusya'nın etkisinde kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mirzâ İbrâhîm-i Şeybânî, *Müntehabü'l-tevârih*, Tahran 1366 hş., s. 67-79; C. de Sercey, *Îrân der 1839-1840 m.* (trc. İhsan İsrâkî), Tahran 1362 hş., s. 89-232; Sultan Ahmed Adudüdevle, *Târîh-i 'Açudî* (nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahran 2535 şş./1976, s. 218-267; Hasan-ı Fesâî, *History of Persia under Qâjâr Rule* (trc. H. Busse), New York-London 1972, s. 231-281; Abbas İkbâl, *Târîh-i Mufaşşal-ı Îrân*, Tahran 1346 hş., s. 809-818; Ferîdûn Âdemîyyet, *Emîr-i Kebîr ve Îrân*, Tahran 1362 hş., s. 53-197; Abdullah Râzî, *Târîh-i Kâmil-i Îrân*, Tahran 1363 hş., s. 503-512; P. Sykes, *Târîh-i Îrân* (trc. M. Taki Fahrî Dâî-yi Gilânî), Tahran 1366 hş., II, 467-495; M. Cevâd Meşkûr, *Târîh-i Îrân-zemîn*, Tahran 1366 hş., s. 339-345; Abbas Amanat, *Resurrection and Renewal. The Making of the Babi Movement in Iran: 1844-1850*, Ithaca 1989, s. 109-207; J. B. Kelly, *Britain and the Persian Gulf:*

1795-1880, New York 1991, s. 292-301, 343-351, 594-600; Mehdî Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i Îrân*, Tahran 1371 hş., III, 257-262; B. English, *Ceng-i Îrân ve Engîlis, Cüdâ'i-yi Herât* (trc. S. Pîrâ - M. Ettehadieh), Tahran 1381 hş., s. 9-49, 111-167; A. K. S. Lambton, "Muhammed Şah", *EP* (İng.), VII, 452-457.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

MUHAMMED ŞAKİR

(محمد شاکر)

(1866-1939)

Mısırlı âlim.

Şevval 1282'de (Mart 1866) Aşağı Mısır'da Cîrcâ'da doğdu. Ticaretle uğraşan babası Seyyid Ahmed b. Abdülkâdir, Hz. Hüseyin'in soyundandır. Muhammed Şâkir, Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra 1879'da Kahire'ye gitti ve Ezher'e kaydoldu. Burada Ahmed Ebû Hutve, Hasan et-Tavîl ve Muhammed el-Mağribî gibi hocalardan ders aldı. Öğrenimini tamamlayınca 1890'da Mısır müftüsü Mehdî el-Abbâsî tarafından dârülfittâ kâtipliğine getirildi. 1894'te Kalyûbiye Şeriat Mahkemesi'ne nâib tayin edildi. Ezher'de âlimiyye diplomasını aldıktan sonra Sudan'a kâdilkudât olarak gönderildi (1900). Sudan'da şer'î mahkemeler yönetmeliğini, ayrıca çeşitli kanun ve lâyiha taslakları hazırladı, tadrîs ve irşadla meşgul oldu. Gözünden rahatsızlanması üzerine tedavi için Mısır'a gitti ve Nisan 1904'te yeni kurulan Ma'hedü ulemâi'l-İskenderiyye'ye yönetici tayin edildi. Burada müfredat programı ve eğitim şartlarının değiştirilmesine yönelik başlattığı islah çalışmalarında Ezher ulemâsından Abdullah Dirâz, Abdülmecid eş-Şazelî, Abdülhâdî Mahlûf ve İbrâhîm el-Cibâlî'nin yardımını gördü. 1909'da Ezher'e vekil tayin edildi. 1911'de Ezher'in organizasyonunda önemli değişiklikler yapan kanun yürürlüğe girdi. Bu değişiklikler arasında Ezher'deki eğitimin kademeli hale getirilmesi, kendisinin de üyesi olduğu Hey'etü kibârî'l-ulemâ'nın kuruluşu ve Medresetü'l-kazâ'nın Ezher şeyhinin kontrolü altına girmesi zikredilebilir. 1913'te emekliye ayrıldıktan sonra siyasetle ilgilendi. 1919'da İngiliz karşıtı halk hareketine destek vererek Ezher ulemâsının, öğrencilerin ve din enstitülerinin bu harekette yer alması için çalıştı. Çeşitli gazete ve dergilerde siyasî içerikli yazılar kaleme aldı. 1931'de felç geçirdi. 1 Cemâziyelevvel 1358'de (19 Haziran 1939) Kahire'de vefat etti. Muhammed Şâkir'in yedi çocuğundan Ahmed

MUHAMMED ŞÂKİR

Muhammed Şâkir ve Mahmûd Muhammed Şâkir Mısır'ın önde gelen edip ve âlimlerindedir.

Muhammed Şâkir, 1920'li yıllarda Kur'an-ı Kerim'in tercümesi hususunda ta-kındığı katı tutumla gündeme gelmiştir. İngiliz asıllı mühtedi Marmaduke Muhammed Pickthall'ın Kur'an'ı İngilizce'ye çevirme projesi hakkında Ezher ulemâsının fikrinin alınması dolayısıyla meydana gelen tartışmalar sırasında kaleme aldığı çeşitli makaleleri *el-Ķavlü'l-faşl fi tercemeti'l-Ķur'âni'l-Kerim ile'l-luġâti'l-a'cemiyye* adıyla kitap haline getirmiştir. Muhammed Şâkir bu eserinde tercüme için birçok şart öne sürmüştü ve neticede bunların Kur'an-ı Kerim için yerine getirilemeyeceğini, bu sebeple Kur'an'ın başka dillere tercümesinin mümkün olmadığını söylemiştir.

Eserleri. 1. *el-İzâh li-metni'l-İsâgüci* (İskenderiye 1325/1907). 2. *ed-Dürüsü'l-evveliyye* (İskenderiye 1326). Ezher'de okutulmak üzere hazırlanan ve akaid, siyer, ahlâk konularını içine alan bir ders kitabıdır. 3. *Hulâşatü'l-ımlâ'* (Kahire 1913). 4. *eş-Şerhu't-tafşilî li-müzekkereti'l-ittifâki'l-İngilizî el-Mısrî* (Kahire 1339). Muhammed Şâkir *el-Ehrâm* ve *Muktetaf* gibi gazete ve dergilerde birçok makale yazmıştır. 5. *Mine'l-Himâye ile's-siyâde: Fe'l-Kelimetü'l-ân li-Mısr* (Kahire 1922). 6. *el-Ķavlü'l-faşl fi tercemeti'l-Ķur'âni'l-Kerim ile'l-luġâti'l-a'cemiyye* (Kahire 1343). Eserin bir bölümü, T. W. Arnold tarafından "On the Translation of the Koran into Foreign Languages" başlığıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir (MW, XVI [1926], s. 161-165).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, II, 1664; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 27; Yüsun Es'ad Dâgir, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-Arabiyye*, Beyrut 1983, II, 452-453; *Dirâsât 'Arabiyye ve İslâmiyye: Mühdât ilâ edibi'l-Arabiyyeti'l-kebir Ebi Fihri Mahmûd Muhammed Şâkir bi-münâsebeti bulûġihi's-seb'in* (haz. Eymen Fuâd Seyyid v.dğr.), Kahire 1403/1982, s. 14; M. Muhammed Hüseyin, *İtticâhâtü'l-uataniyye fi'l-edebi'l-mu'âsir*, Beyrut 1984, II, 46; M. Abdülmün'im Hafâci, *el-Ezher fi elf'am*, Beyrut-Kahire 1408/1988, II, 42-43; Ömer Hasan el-Kayyâm, *Mahmûd Muhammed Şâkir: er-Racûl ve'l-menhec*, Amman 1417/1997, s. 19-26; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 165-167; M. Abdülğani Hasan, *A'lâm mine's-şark ve'l-garb*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 113-126; a.mlf., "Muhammed Şâkir: 1866-1939", *el-Kitâb*, II/9, Kahire 1946, s. 423-432; Ahmed M. Şâkir, "Muhammed Şâkir", *el-Muktetaf*, sy. 95, Kahire 1939, s. 300.

HİLAL GÖRGÜN

MUHAMMED ŞÂKİR, Hanbelizâde

(محمد شاکر الحنبلی)

(1876-1958)

Suriyeli hukukçu ve devlet adamı.

1293'te (1876) Şam'da doğdu. Suriye vilâyetine bağlı Selimiye kazası hâkimlerinden Muhammed Râgıb Efendi'nin öğrencisidir. Şam Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'da Mekteb-i Mülkiyye'nin idâdî kısmına girdi ve Ağustos 1898'de bu mektebin yüksek kısmından mezun oldu. Buradaki hocaları arasında Mehmed Zihni Efendi de vardı. Eylül 1898'de Suriye vilâyeti maiyet memurluğu ile göreve başladı; ardından Şam İdâdîsi ekonomi öğretmenliği ve Suriye vilâyeti Meclis-i İdâre-i Vilâyet sorğu hâkimliğinde bulundu. 1902-1912 yıllarında Zebdâni, Harran, Bîlân, Birecik, Aclûn ve Kuneyıra kazalarında kaymakamlık yaptı. Mayıs 1912'de açığa alınınca İstanbul'a geldi ve âyan üyesi Abdülhamîd ez-Zehrâvî ile birlikte *el-Haġâre* ve *el-Ķalem* gazetelerini çıkardı, *el-Âşime* gazetesine editör oldu Eylül 1914'te Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Arapça öğretmenliğine tayin edildi. Aralık 1914'te Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti bünyesindeki Müessesât-ı İlmiyye Şubesi müdürlüğüne getirildi. Kasım 1915'te Akkâ mutasarrıflığına gönderildi. Eylül 1916'da nakledildiği Hama mutasarrıflığından Aralık 1916'da azledildi. Bir süre Şam'da avukatlık yaptı. Mayıs 1918'de Suriye vilâyeti istatistik komisyonu reisi oldu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Suriye'nin bağımsızlığının ilân edilmesi üzerine Aralık 1918'de Şam'da Emîr Faysal'ın başkanlığında kurulan hükümet döneminde posta idaresi genel müdürlüğüne, Eylül 1919'da Dâhiliye Vezâreti Teftiş Heyeti başkanlığına, Aralık 1919'da Şam merkez mutasarrıflığına tayin edildi. Nisan 1920'de Şam'da kurulan Hukuk Fakültesi'nde hukuk dersleri verdi. Aynı fakültede Eylül 1922'den itibaren arazi ve vakıf hukuku dersleri okuttu. Nisan 1924'te Suriye Millet Meclisi'ne Şam milletvekili olarak girdi ve meclis ikinci başkanlığına seçildi. 1926'da Marif. 1930'da Adliye vezirliğine getirildi. Temmuz 1936'da emekliye ayrılan Muhammed Şâkir 21 Temmuz 1958 tarihinde Şam'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Uşûlü'l-fıkhî'l-İslâmî* (1368/1948, baskı yeri yok |Matbaatü'l-câ-

miati's-Sûriyye|; Mekke 1423/2002). Kitapta konuların açıklanması sırasında örnek-lere de yer verilmiş, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* ve medenî hukuk alanındaki bazı kanunlara atıfta bulunulmuştur. Genellikle Hanefî âlimlerinin görüşleri esas alınmakla birlikte zaman zaman diğer mezheplere de yer verilmiştir. 2. *Temrinli ve İ'rablı Lisân-ı Arabî: Sarf Kısmı* (İstanbul 1329). 3. *Temrinli ve İ'rablı Lisân-ı Arabî: Nahiv Kısmı* (İstanbul 1329). 4. *Te'lhîşü't-târîhi'l-'Osmânî el-muşavver* (Dimaşk 1331). 5. *Mücezz fi ahkâmî'l-evkâf* (Dimaşk 1929). Ayrıca *Ahkâmü'l-evkâf*, *el-Hukûku'l-esâsiyye*, *el-Hukûku'l-idâriyye*, *Ahkâmü'l-arâzî (ve'l-emvâlî'l-menġûle)* adlı eserleri de bulunan Muhammed Şâkir ceza kanunu ile (*Ķânûnü'l-cezâ'i'l-cedîd*, İstanbul 1328) hukuk muhâkemeleri usulü kanununu (*Ķânûnu usûli muhâkemâti'l-hukûkiyye*, İstanbul 1328) Türkçe'den Arapça'ya tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şâkir el-Hanbelî, *Uşûlü'l-fıkhî'l-İslâmî*, Mekke 1423/2002, s. 9, 12-13, 16-17; Serkis, *Mu'cem*, I, 1093; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 392; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, III, 765-766; Özege, *Katalog*, III, 1070; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 157; Abdülkâdir Ayyaş, *Mu'cemü'l-mü'ellifine's-Sûriyyin fi'l-ġarni'l-işrin*, Dimaşk 1405/1985, s. 154-155; M. Abdülatif Sâlih el-Ferfür, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 276-277; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 362-363; Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi*, İstanbul 1999, s. 80; el-Maġribî, "Hukûku'l-idâre te'lifün 'Arabiyyün fihâ", *MMİADm.*, I/8 (1339/1921), s. 252-254.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MUHAMMED eş-ŞATTÎ

(bk. ŞATTÎ, Muhammed b. Hasan).

MUHAMMED b. ŞEBİB

(محمد بن شبيب)

Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Şebib el-Basrî (III./IX. yüzyıl [?])

Basra ekolüne bağlı Mu'tezile âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Dedesine veya babasına nisbetle İbn Şebib diye tanınır. İbnü'l-Murtazâ, onun Nazzâm'ın öğrencilerinden olduğunu ve Mu'tezile'nin yedinci tabakasından yer al-